

Войтович П.П.
*асистент кафедри міжнародного права та
міжнародних відносин
Національного Університету
«Одеська юридична академія»*

ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Інформаційне суспільство являє собою реальність сьогодення, а захист інформаційних прав людини має стати одним із пріоритетних напрямків діяльності держави. Цим пояснюється підвищення інтересу до інформаційних прав людини спеціалістів різних галузей, але досі питання діяльності Європейського Суду з прав людини як провідного регіонального і міжнародного органу правосуддя в механізмі міжнародно-правового захисту інформаційних прав людини є відкритим для дослідження.

Різні аспекти права на інформацію, інформаційних прав розглядалися багатьма вітчизняними та зарубіжними вченими, серед яких: Т.І. Абакумова, І.Л. Бачило, М.К. Башарат'ян, А.Б. Венгеров, Б. Гоголь, А.В. Грищенко, Л.В. Голоскоков, В.О. Горобцов, С.О. Губін, В.А. Дозорцев, Є.В. Єрмічова, І.М. Забара, М.М. Китайчик, Є. Ковальова, В.О. Копилов, Б.А. Кормич, Т.А. Костецька, О.В. Кохановська, А. Крутських, Н.В. Кушакова, С.Ю. Лапін, І.І. Лукашук, А.В. Малай, А.І. Марущак, І.С. Мелюхін, В. Монахов, О.В. Нестеренко, А.В. Пазюк, М.Г. Прошина, П.М. Рабінович, С.П. Рабінович, О.І. Романюк, Д.О. Савельєв, О.О. Ситніков, В.С. Хижняк, К. Холодковський, С. Шевердяєв та інші.

Вступ України до Європейського Союзу пов'язаний із виконанням нею низки неодмінних зобов'язань у галузі прав людини, передусім із узгодженням національної юридичної практики з демократичними стандартами, виробленими міжнародним співтовариством і закріпленими у відповідних міжнародних актах [1, 170]. Серед цих зобов'язань одне з найважливіших місць займає забезпечення і захист в Україні інформаційних прав людини. Тому вкрай необхідним є дослідження практики Європейського Суду з прав людини, що стосується інформаційних прав, а також доктринальних джерел, які стосуються права на інформацію у всіх його проявах, з'ясування змісту інформаційних прав людини та їх міжнародних

і європейських стандартів, виходячи із практики Європейського Суду, оскільки це буде сприяти побудові більш ефективного механізму правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері. Тому дослідження цих питань і є метою даної статті.

Інформаційні права – особливий та специфічний вид прав людини, адже інформаційне суспільство ставить проблеми пошуку більш адекватних засобів і механізмів регулювання відносин на всіх рівнях [2, 73]. Загальне поняття про єдину категорію «інформаційні права людини» зустрічається в літературі [3], проте недостатньо опрацьовано його розуміння. Зокрема, в загальному сенсі, В.Н. Монахов виділяє два його компоненти: «право на захист інформації про приватне життя і право на отримання загальнодоступної інформації [3]» До інформаційних прав людини слід відносити ті права і свободи, об'єкт яких – інформація у всіх її проявах. Всі ці права тісно взаємопов'язані, що дозволяє говорити про наявність їх системи. «Свобода процвітання і розвиток суспільства й особистості є основними людськими цінностями. Але їх можна знайти лише за умови, що добре поінформовані громадяни будуть здатні користуватися своїми демократичними правами і відігравати активну роль в суспільстві. Конструктивна участь і розвиток демократії залежать від вільного і необмеженого доступу до знань, ідей, культури та інформації [4, 6]».

Міжнародний контроль за дотриманням інформаційних прав людини стає найважливішим юридичним інструментом, здатним не тільки вирішувати питання, пов'язані із захистом прав і свобод конкретних індивідів, груп осіб, але й сприяти вдосконаленню законодавства і правозастосовній практиці держав відповідно до міжнародних стандартів.

Для визначення прав і обов'язків держав і індивідів в рамках міжнародно-правових актів, що встановлюють стандарти основних прав і свобод людини, зокрема інформаційних, і гарантії їх захисту, необхідним є чітке формулювання термінологічних особливостей «забезпечення» і «захисту» прав і свобод людини. У цьому сенсі матеріальні (міжнародні договірні і звичаєві) норми міжнародного права, що визначають зміст прав людини, належать до «механізму забезпечення прав людини», тоді як акти, що регулюють діяльність органів міжнародних правозахисних організацій та норми договірного міжнародного права зі створення і діяльності конвенційних органів, які називають «органами з контролю за дотриманням до-

говорів», або «договірними органами», що відповідають за охорону таких прав, належать до «захисту прав людини», надаючи власні механізми для захисту цих прав у разі порушення [5, 63].

Міжнародні механізми захисту прав людини – це міжнародно-правові акти з прав людини, а також спеціалізовані міжнародні інструменти, організації, установи, які безпосередньо спрямовані на захист прав людини та виконання цих актів [6, 90]. Необхідно визнати той факт, що з часу прийняття Загальної декларації прав людини склався і продовжує розвиватися певний міжнародний режим захисту прав людини, у тому числі інформаційних. Мова йде саме про режим захисту інформаційних прав людини, тобто сукупність певних механізмів і процедур, інститутів, інструментів і форм діяльності, спрямованих на захист інформаційних прав людини, так як міжнародне право не володіє тими якостями, які характерні для права національного [7, 32-33]. Міжнародний механізм реалізації міжнародних стандартів прав людини включає діяльність універсальних та регіональних міжнародних організацій.

Універсальний рівень являє ООН, її органи, а також організації, що діють під її егідою через різного роду міжнародні програми і проекти.

Механізм реалізації і захисту прав, свобод та обов'язків на міжнародному та регіональному рівнях містить такі структурні елементи: а) міжнародні і регіональні стандарти в галузі прав, свобод та обов'язків; б) імплементація (втілення) аналізованих міжнародних і регіональних стандартів в національне право; в) міжнародні і регіональні форуми прав та свобод людини; г) забезпечення цими форумами міжнародних і регіональних стандартів прав, свобод та обов'язків людини [8, 211].

До системи, що забезпечує режим захисту прав людини, включають і міжнародні судові органи як то: Міжнародний трибунал по колишній Югославії, Міжнародний трибунал по Руанді, Міжнародний кримінальний суд. Ці органи, варто підкреслити, не приймають індивідуальних заяв, на відміну від Європейського суду з прав людини. Але те, що їх діяльність прямо пов'язана з захистом людини від найбільш страшних порушень її прав і свобод, не викликає сумнівів [6, 53].

Паралельно з міжнародними універсальними механізмами в галузі захисту прав і свобод особистості існують і регіональні конвенції з прав людини, а на їх основі функціонують відповід-

ні регіональні механізми і процедури на регіональному рівні, де в конвенціях беруть участь держави з близькими історичними, релігійними і культурними традиціями, приблизно однаковим рівнем політичного і економічного розвитку, захист прав людини може здійснюватися швидше, ніж це можливо на всесвітньому рівні.

До регіональних систем захисту прав людини зазвичай відносять Європейську (Рада Європи), Міжамериканську і Африканську системи захисту прав людини [9, 62].

Загально визнано, що найбільш розвинутою і юридично ефективною системою захисту прав людини не лише на регіональному, а й на універсальному рівні, є система Ради Європи, в центрі якої знаходиться Європейська Конвенція про захист прав людини і основних свобод та її «контрольний орган» – Європейський Суд з прав людини. Не дивлячись на те, що останній неодноразово підкреслював, що Суд не є ані апеляційним судом, ані судом «четвертої» інстанції, реальна роль рішень цього органу дуже висока. Крім того, в історії Європейського суду практично не було випадків невиконання його рішень, що також свідчить про авторитет і ефективність цього механізму захисту прав людини [6, 62]. Право людини і громадянина на індивідуальну заяву до Європейського Суду з прав людини закріплене у ст. 55 Конституції України.

Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод стала тим консолідованим документом, який відобразив спільні європейські цінності у сфері прав людини, у тому числі інформаційних. Статус цього документа, його значення та вплив на національні правові системи держав-учасниць Ради Європи та Європейського Союзу, а також на розвиток міжнародного права в цілому важко переоцінити [10, 30-34].

Європейський суд з прав людини та Європейська Комісія з прав людини створили значну кількість прецедентів щодо застосування статті 10 Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. Суд неодноразово підкреслював, що свобода вираження поглядів є однією з основ демократичного суспільства, одним з основних умов для прогресу та розвитку кожної людини.

Широку популярність отримало рішення Суду по справі *Sunday Times*, в якому Європейський суд підкреслив, що захист свободи вираження політичних поглядів та преси повинен мати пріоритет: «На засобах масової інформації лежить обов'язок передавати інформацію та ідеї, що стосуються ... сфер діяльності, що

становлять суспільний інтерес. Цій функції засобів масової інформації кореспондує право громадськості отримувати інформацію». Вільна преса «надає громадськості кращий засіб виявлення та формування думок з приводу поглядів і позицій політичних лідерів. В цілому, свобода політичних дебатів – це сама суть демократичного суспільства як його розглядає Конвенція» [11, 209 – 210].

За визначенням Суду, свобода отримувати інформацію включає право збору і пошуку інформації із будь-яких законних джерел. У справі *Autronic v. Switzerland* Суд відмітив, що свобода отримувати інформацію також охоплює можливість доступу (наприклад через супутник) до міжнародних телевізійних передач [6, 254]. Із судової практики вбачається, що Суд традиційно вимагає надання дуже вагомих причин для виправдання накладення державними органами обмежень у сфері політичного життя. Життя політичного діяча, на думку Суду, сформульованій ним у важливій справі Лінгенс проти Австрії, може бути висвітленим більш широко, ніж життя звичайного громадянина, який не приймає активної участі в політичних баталіях. У справі Українська Пресс-Група проти України Суд згадує про те, що «в рамках ч. 2 ст. 10 Конвенції сфера для обмеження політичних висловлювань або дебатів стосовно питань, які становлять суспільний інтерес, дуже вузька. Політик свідомо відкривається для ретельного аналізу кожного свого слова і вчинку з боку журналістів і громадськості і повинен бути більш поблажливим до критики. Звичайно, політик має право на захист своєї репутації, навіть якщо він виступає не як політик, але вимоги цього захисту повинні бути збалансованими з інтересом до відкритої дискусії політичних питань». Необхідно звернути увагу на те, що для України ця справа представляє інтерес не тільки з причини релевантності до реалій України, але і тому, що Суд проігнорував мирову угоду, досягнуту урядом і заявником. Суд прийняв до уваги серйозність заяви стосовно обвинувачення в перешкоджанні реалізації свободи вираження заявником і відхилив цю угоду сторін. Суд відмітив, що мали місце особливі обставини по відношенню до прав людини, як вони визначені в Конвенції і протоколах, які вимагали подальшого розгляду заяви по суті» [6, 258].

Практика суду свідчить, що стаття 10 захищає не тільки суть ідей і інформації, але і їх форму. Свобода журналістики допускає певне перебільшення або провокацію. Право розповсюджувати інформацію та ідеї стосується не тільки інформації та ідей, які

сприймаються позитивно або розглядаються як необразливі і незначні, але й таких, які ображають, обурюють і викликають занепокоєння. Такою є вимога плюралізму, терпіння і широти поглядів, без яких неможливе «демократичне суспільство» [6].

Страсбурзький суд відмічає, що свобода отримання інформації не означає права отримувати інформацію з державних банків даних. У справі *Leander v. Sweden* заявник наполягав на праві доступу до інформації, яка є в державній установі, на підставі того, що, як він вважав, йому було відмовлено в отриманні роботи на підставі цієї інформації. Але Суд не знайшов порушення ст. 10 Конвенції. Таку ж жорстку позицію зайняв Суд в інших аналогічних справах. З іншого боку, Суд відмічає, що держава не повинна обмежувати доступ громадян до відкритої інформації. Обмеження на розповсюдження інформації можуть бути встановлені для певних груп населення. Так, у справі *Engel v. Netherlands* Суд погодився з думкою уряду, що обмеження на свободу вираження в Збройних силах є легітимною метою та, відповідно, не виходить за межі ст. 10 (2). Аналогічна позиція була зайнята Стасбургом в іншій справі, яка стосувалася питань національної безпеки. Такий підхід узгоджується і з рішенням по справі *Vereinigung Demokratischer Soldaten... v. Austria* [6, 265, 266]. У справі *Observer and Guardian v. UK* з приводу заборони, накладеної національними судами на публікацію матеріалів з міркувань національної безпеки, Суд відмітив, що обов'язок преси полягає у розповсюдженні інформації та ідей з питань, які представляють суспільний інтерес. Це право суспільства отримувати таку інформацію погоджується з обов'язком преси її розповсюджувати. Таким чином, Суд дотримується позиції, що можливості держав втручатися в діяльність преси повинні обмежуватися [6, 267].

В цілому можна відмітити, що Страсбурзький суд, застосовуючи «європейські стандарти» в вирішенні справ, що торкаються ст. 10 Конвенції, більш схильний приймати позицію свободи, ніж її обмеження [6, 283].

З іншого боку, зростає небезпека втручання ЗМІ в сферу приватних інтересів і прав індивіда. Також Європейський суд з прав людини однозначно засудив цензуру як таку, що перешкоджає передачі інформації особам, які бажають її отримати і оцінити на свій розсуд, а також як таку, що порушує право на самовираження,

передбачене статтею 10 Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р.

Крім того, ціла низка справ, розглянутих Європейським судом, стосувалася питання обмеження свободи слова в інтересах здійснення правосуддя і гарантування справедливого судового розгляду.

Суд визнає, що виправданим втручанням може бути захист моралі. Так, у кількох справах Європейський суд визнав необхідність втручання з боку органів державної влади в свободу виявлення поглядів з метою захисту моралі дітей. Важливим є рішення Європейського Суду з прав людини по справі *Castell*, в якому Суд, як і в інших випадках, підкреслював важливість захисту права критикувати уряд [12, 743-754].

Європейський суд з прав людини сформулював свою позицію щодо порушення недоторканості комунікативних контактів людини у справі «Голдер проти Сполученого Королівства». Зокрема Суд вказав, що «перешкоджати вступу в переписку – це найбільш радикальна форма «втручання» у здійснення «права на кореспонденцію», було б немислимим, щоб таке втручання опинилось поза сферою дії статті 8, тоді як навіть просто контроль за листуванням (перепискою), без сумніву, підпадає під її дію» [13, 47; 14].

Вплив рішень Європейського Суду з прав людини на розвиток міжнародного права є досить вагомим [15, 239]. Деякі науковці називають його рішення та рішення міжнародних судів прецедентами [16] або такими, що наближаються до останніх [17, 612-616], підкреслюючи важливість і надзвичайний авторитет цих судів. Як справедливо відзначає Т.М. Анакіна, вбачається, що класичне розуміння правової природи рішень міжнародних судів лише як допоміжних засобів для визначення правових норм, що склалося в науці з огляду на Статут Міжнародного суду ООН, через визначальну значимість для міжнародного права підлягає перегляду [18, 200–206]. У рішеннях міжнародних судів знаходять підтвердження свого існування й набувають конкретного вираження загальні принципи права і звичаї [19, 132 -143].

Також важливою є інтерпретаційна діяльність міжнародних судів. Тлумачення міжнародної судової установи не є обов'язковим для заінтересованих суб'єктів, проте вони ставляться до нього із повагою. До того ж, рішення певного міжнародного суду може служити моделлю, алгоритмом як для нього самого, так і для інших

судів з урахуванням конкретних обставин справи. Суди можуть використовувати висновки, аргументацію, подані раніше тлумачення з метою спрощення здійснення ними судочинства [18, 200-206].

Варто зауважити, що Європейський Суд розробив власну концепцію «загальноновизнаних принципів права ЄС». Відповідно до цієї концепції загальні принципи права ЄС походять з різних джерел, зокрема, з договорів ЄС та правових систем держав-членів ЄС. Суд вважає, що достатньо, аби принцип був визнаний у правових системах більшості членів ЄС, або збігався із загальною тенденцією в державах-членах, щоб його можна було визнати загальним принципом права ЄС [20, 130-131]. Загальні принципи права ЄС є самостійним джерелом права, одним з яких є принцип дотримання фундаментальних прав людини, до яких відносяться й інформаційні права. Європейський Суд вказав, що не лише положення національного права, а й положення права ЄС, що суперечать загальному принципу права ЄС про фундаментальні права людини, не мають права на існування і мають бути анульовані [21]. Європейський Суд неодноразово визнавав, що основу фундаментальних прав людини, які визначаються загальним принципом права ЄС, становлять права, закріплені у Європейській конвенції про захист права людини та основних свобод [22].

Як вірно підкреслює М.Л. Ентін, судова нормотворчість перетворилася на одну з відмінних рис правового порядку, що виник на підґрунті договорів про створення Європейських Співтовариств і згодом Європейського Союзу. Розроблені Судом ЄС (Судом правосуддя) юридичні концепції стали частиною права цих об'єднань. Саме це право у найважливіших своїх характеристиках і проявах склалося значною мірою під впливом його практики [23, 15].

Отже, як на національному, так і на міжнародному рівні розвивається кілька паралельних систем захисту прав людини. З одного боку, це формальні механізми, утворені на основі національного права та міжнародних договорів (таких як конституції відповідних держав та Європейська конвенція прав людини), з іншого — це фундаментальні принципи, які не допускають винятків чи застережень. Поступове визнання принципів права джерелом права як у формально-юридичному, так і ідеологічному розумінні сприяє більш широкому застосуванню їх поряд з іншими основними джерелами права, особливо у сфері захисту прав людини. Тобто розвиток міжнародного права, зокрема і завдяки діяльності Євро-

пейського Суду з прав людини, відбувається у напрямку надання нормам права, що регулюють права людини, у тому числі інформаційні, статусу загальнообов'язкової норми міжнародного права (*jus cogens*) [10, 34].

Джерела

1. Черкес М., Крижанівський А., Чернушенко А. Праця з теоретичних проблем імплементації європейських стандартів прав людини // Право України. – 2003. – № 10. – С. 170 – 171.
2. Проскурников Р.И. Конституционно-правовое регулирование реализации прав граждан на получение информации (опыт Федеративной Республики Германия) // Конституционное и муниципальное право. – 2010. – № 11. – С. 70–73.
3. Монахов В.Н. Інформаційні права громадян: досвід захисту і розвитку// Доступ громадян до правової інформації. Матеріали міжнародних круглих столів. СПб. – 1999.
4. Маніфест ЮНЕСКО про публічні бібліотеки 1994 // Бібліотека 1995. – № 6. – С. 6
5. Мицик В.В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту: підручник для ВУЗів / Київ. нац. ун. ім. Тараса Шевченка, Ін-т міжнар. відносин. – К.: Видавничий дім «Промені», 2010. – 722 с.
6. Манукян В.И. Международная защита прав человека: право, прецеденты, комментарии: Научно-практическое пособие. – К.: Истина, 2010. – 480 с.
7. Міжнародне право: екзаменаційний довідник / О.В. Трояновський, Ю.В. Чайковський, Н.О. Якубовська. – Одеса : Фенікс, 2010. – 246 с.
8. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 350 с.
9. Карташкин В.А. Права человека в международном и внутрисударственном праве. – М., 1995.
10. Климов О. Право прав людини як *jus cogens* сучасного міжнародного права // Право України. – 2008. – № 1. – С. 30 – 34.
11. Решение Суда от 26 апреля 1979 г. по делу Sunday Times v. United Kingdom, Series A No.30, § 65 / Европейский суд по правам человека. Избранные решения. – Т.1. М: 2000. – С. 209-210.
12. Решение Суда от 23 апреля 1992 г. по делу Castells v. Spain, 23 April 1992, Series A, No. 236. / Европейский суд по правам человека. Избранные решения. – Т.1. – М: 2000. – С. 689. – С. 743-754.
13. Eur. Court H.R. Golder v. United Kingdom, Европейский Суд по правам человека. Избранные решения. Т. 1. – М., 2000. – С. 47.

14. Лозовский Д.Л. Актуальные вопросы правового регулирования уголовной ответственности за нарушение неприкосновенности коммуникативных контактов человека // Юридические науки. – 2007. – № 4.
15. Нгуен Куок Динь, Патрик Дайе, Алэн Пеле. Международное публичное право: В 2-х томах. – Т.1: Кн.1: Формирование международного права; Кн. 2: Международное сообщество. Пер. с фр. – К.: Сфера, 2000. – 440 с.
16. Шевчук С. Порівняльний прецедент не право з прав людини. – К.: Реферат, 2002. – 344 с.
17. Євінтов В.І. Здійснення рішень Європейського Суду з прав людини у внутрішньому правопорядку держав / Державотворення і право творення в Україні: досвід, проблеми, перспективи. Монографія / За ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ІДП НАН України, 2001. – С. 612 – 626.
18. Анакіна Т.М. Значення рішень міжнародних судів для розвитку міжнародного права // Проблеми законності. – 2007. – № 89. – С. 200–206.
19. Щокін Ю. Формування міжнародно-правових звичаїв: розмежування понять «практика» і *opinion juris* // Вісник Академії правових наук України. – 2005. – № 4 (43). – С. 132 – 143.
20. Hartley T.C. The Foundations of European Community Law. Fourth Edition. Oxford University Press. 1999. – P. 130-131
21. Stauder v. City of Ulm (Case 29/69, [1969], ECR 419.
22. Rutili, Case 36/75, [1975], ECH 1219; Johnson v. Chief Constable of the RUC, Case 222/84, [1986], ECH 1651; SPUC v Grogan, Case C- 159/90, [1991] ECH I-4685 (Art. 10 (1)); X. v. Commission, Case C-404/92 P, [1994] ECH I- 4737
23. Энтин М.Л. Суд Европейских сообществ: правовые формы обеспечения западноевропейской интеграции. – М.: Международные отношения, 1987. – 176 с.

Анотація

***Войтович П.П.* Захист інформаційних прав людини в контексті практики Європейського суду з прав людини. – Стаття.**

Стаття присвячена аналізу практики Європейського Суду з прав людини в галузі інформаційних прав, як провідного регіонального і міжнародного органу правосуддя в системі міжнародно-правового захисту інформаційних прав людини. Автор приходить до висновку, що розвиток міжнародного права, зокрема і завдяки діяльності Європейського Суду, відбувається у напрямку надання нормам права, що регулюють права людини, у тому числі інформаційні, статусу загальнообов'язкової норми міжнародного права.

Ключові слова: інформаційні права людини, право на інформацію, захист інформаційних прав, універсальний механізм захисту інформаційних прав людини, регіональні механізми захисту інформаційних прав, Європейський Суд з прав людини, права людини, *jus cogens*.

Аннотация

***Войтович П.П. Защита информационных прав человека в контексте практики Европейского суда по правам человека.* – Статья.**

Статья посвящена анализу практики Европейского Суда по правам человека в сфере информационных прав, как ведущего регионального и международного органа правосудия в системе международно-правовой защиты информационных прав человека. Автор приходит к выводу, что развитие международного права, в частности и благодаря деятельности Европейского Суда, происходит в направлении придания нормам права, регулирующим права человека, в том числе информационные, статуса общеобязательной нормы международного права.

Ключевые слова: информационные права человека, право на информацию, защита информационных прав, универсальный механизм защиты информационных прав человека, региональные механизмы защиты информационных прав, Европейский Суд по правам человека, права человека, jus cogens.

Summary

***Voitovich P.P. Informational rights protection in the context of practice of the European Court of Human Rights.* – Article.**

The article is devoted to the analysis of the practice of the European Court of Human Rights in the sphere of informational rights, as a leading regional and international judicial body in the mechanism of informational rights legal protection. The author makes a conclusion that the development of international law (in particular through the activity of the European Court of Human Rights) goes for making the rules of law regulating human rights including informational rights, the status of peremptory norm of international law.

Key words: informational rights, right to information, informational rights protection, universal mechanism for informational rights protection, regional mechanisms for informational rights protection, European Court of Human Rights, human rights, jus cogens.